

Visn. Lviv. Univ., Ser. Zhurn. 2024: 54-55; 171–176 • DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2024.54-55.12158>

УДК 821.163.2-92.09:050"1895/1937"Л.Драгоманова-Шишманова(093.3)

ПУБЛІЦИСТИКА ЛІДІЇ ШИШМАНОВОЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЕМІГРАНТСЬКІЙ ПЕРІОДИЦІ

Антоніна Якімова

*Спілка українських організацій Болгарії,
вул. Царноок, 5, ап. 9. 1422, Софія, Болгарія
e-mail: ds.sofia@abv.bg
<https://orcid.org/0000-0002-4229-4372>*

Статтю присвячено українській журналістичній спадщині Лідії Шишманової. Вперше окремо розглядаються публікації Лідії Шишманової в українській періодиці «Рада», «Діло», «Наше минуле» у 1912-1918 роках в Україні та українських емігрантських виданнях «Нова Україна» і «Тризуб» у 1922-1935 роках в Чехії та Франції. Охарактеризовано видання, де друкувалася Лідія Шишманова. Проаналізовано публіцистичні тексти, здебільшого – мемуарні.

Ключові слова: Лідія Шишманова, українська публіцистика, емігрантська періодика, мемуари.

1. Постановка проблеми. *Новизна проблеми* полягає в тому, що вперше окремо досліджується українська публіцистика Лідії Шишманової в українській періодиці та емігрантських виданнях, що і зумовлює її актуальність.

2. Теоретичне підґрунтя. Журналістична спадщина Лідії Шишманової охоплює публікації болгарською мовою, українською та іншими іноземними мовами. Болгарську публіцистику Лідії Шишманової, найвагомішу за обсягом, вивчали та досліджували і болгарські, й українські вчені. Українська публіцистика менша за обсягом, здебільшого – мемуарна, але в цьому і полягає її цінність. Авторці статті не вдалося виявити окремого ґрунтового дослідження про українські публікації Лідії Шишманової як і про публікації іноземними мовами. На думку авторки, такі дослідження могли б стати вагомим внеском у вивчення історії української журналістики.

3. Методологічна основа дослідження. У статті застосовано такі методи дослідження: бібліографічний метод – для накопичення фактологічного матеріалу; комплексно-аналітичний метод – для осмислення та оцінки журналістичного матеріалу; культурно-історичний метод дав змогу розглянути публікації Лідії Шишманової у контексті епохи.

4. Виклад основного матеріалу дослідження. Лідія Драгоманова-Шишманова (далі – Лідія Шишманова) після смерті батька – відомого українського вченого Михайла Драгоманова, продовжувала підтримувати стосунки з сімейними друзями батьків, родичами та відомими українськими громадськими і культурними діячами

в Україні та за її межами. Свідомо налаштовані українці прагнули також підтримувати контакти з Лідією Шишмановою.

На початку липня 1911 р. Лідія приїхала до Києва на відвідини до матері – Людмили Драгоманової. Незважаючи на те, що Лідія старалася проводити більшість часу з матір'ю, вона знаходила можливість познайомитися і поспілкуватися з цікавими людьми, часто у товаристві улюбленої тітки Ольги Косач (Олена Пчілка), сестри її батька. Про одну з таких зустрічей Лідія повідомила своєму чоловікові на поштовій листівці з колажем українських газет, портретом Шевченка у центрі і словами поета «І на сторожі коло них поставлю слово». Лідія написала: «В гостях в одного з редакторів газети «Рада» – в гарних дачах у сосновому лісі, посилаємо тобі щиросердечне вітання. До побачення. Лідія». На картці підписалися Д. Дорошенко, М. Дорошенко, Г. Вязлова, М. Мерсяночий, Ірина Дорошенко. На цій зустрічі Лідії запропонували співпрацю в газеті і вона стала кореспондентом «Ради»¹.

Перші публікації Лідії Шишманової в українській періодиці з'явилися у 1912-1913 рр. саме в газеті «Рада». Це єдина щоденна українська громадсько-політична, економічна і літературна газета, яка виходила в Києві з 1906 до 1914 рр.

Перша стаття Лідії Шишманової, опублікована в «Раді», присвячена Михайлу Драгоманову, вірніше, спростуванню одного факту з його біографії в німецькій енциклопедії «Conversations Lexicon». Знайома німецька письменниця повідомила Лідії, що у цьому виданні про Драгоманова написано, що він був прихильником політичного вбивства. Через 14 років в одній швейцарській бібліотеці Лідія знайшла «Conversations Lexicon» й переконалася, що німецька письменниця написала правду. Лідія негайно написала листа головному редакторові і дуже швидко отримала відповідь з вибаченнями. Через те, що минуло багато часу, редакція енциклопедії не могла встановити, як така помилка прокралася в біографічну статтю про Драгоманова. Однак Лідію запевнили, що у новому виданні помилку виправлять. Друкуючи існуюче видання, внесуть поправку, замість «обстоював політичний терор» друкуватимуть «не обстоював»².

Варто зауважити, що Лідія прискіпливо стежила за тим, що писалося й говорилося про її батька, і там, де мала найменшу можливість, захищала Михайла Драгоманова та його погляди.

Друга публікація представлена як лист з Болгарії під назвою «Мораль Великих Сил» з інформацією про політичну ситуацію на Балканському півострові. Йшлося про ноту, яку Великі Сили направили Туреччині (Лідія назвала її «ніжною») з вимогою серйозних реформ в Македонії. Між тим, за берлінським трактатом турки мали це зробити 35 років тому. Згадується також військовий конфлікт між Черногорією та Албанією і роль «старої Європи» у його розв'язанні³.

¹ Научен архив на Българска Академия на науките. Фонд «Иван Шишманов» (далі – НА БАН). Оп. 3. А. е. 1960 [1911], л. 34. ПК. 7.VIII.911.

² Шишманова-Драгоманова, Л. (1912), «М. Драгоманов в «Меер»овому «Conversations Lexicon», Рада, Київ, 30 марта (№ 72). С. 2.

³ НА БАН. Ф. 11к. Оп. 5. А. е. 282, л. 1. «Мораль Великих сил. Лист з Болгарії», Рада, № 76, 1912. Лідія Шишманова-Драгоманова.

Наступна стаття присвячена Лесі Українці⁴. Лідія з сумом писала, що через події в Болгарії вони місяць були відірвані від світу, не працювала навіть пошта. Коли нарешті до них дійшло вже старе число «Громадського Голосу», воно принесло і невтішну новину про Лесю Українку.

Умовно можна сказати, що стаття Лідії складається з двох частин. Перша – спогади про щасливе дитинство в Звягелі і її передостаннє літо в Україні та маленьку Лесю, яка ще не була вражена страшною хворобою. Себе і Лесиного брата Михайла Лідія називала «натурами буйними», тому що вони цілими днями бігали скрізь. Маленька Леся була тихою, розумною, слухняною дитиною, і її ставили за приклад усім дітям. Леся любила плести віночки з квітів і вже могла трохи співати українських пісень зі своєю мамою і Лідією.

Друга частина статті – спогади про гостини Лесі Українки в родині Драгоманових в Софії. Після довгої розлуки вони побачились майже через двадцять років. Разом з тим усі знали, що Леся виношувала давню мрію побачитися зі своїм дядьком Михайлом Драгомановим, духовною дочкою якого вона була вже багато років, і Лідія вважала, що з батьком Леся почувала себе більш близькою, ніж з ними. Вона проводила багато часу біля ліжка хворого Драгоманова. Саме Лесі випало принести Лідії сумну звістку про батька, тому що тоді Лідія з родиною жила в будинку навпроти. Після смерті улюбленого дядька Леся залишилася з родиною Драгоманових, щоб їх втішити, підтримати і розділити їхній смуток.

Відома також публікація Лідії Шишманової у провідному часописі Галичини – газеті «Діло», яка виходила у Львові у 1880-1939 рр. з певними перервами. Стаття «Між полоненими Українцями в Болгарії» опублікована у 1916 р. У ній йшлося про українських полонених, які працювали в полі біля залізниці Ніш-Скоп'є⁵.

Цікавим є той факт, що газету «Діло» добре знав батько Лідії Михайло Драгоманов. Річ у тім, що з 1885 до 1891 року в Софії працював кореспондент часопису «Діло» Ярослав Романчук (1860-1937), вів рубрику «Письма з Болгарії». Час від часу він давав читати газету Драгоманову, з яким був у гарних стосунках⁶. У 1891 р. Я. Романчук переїхав до Варни, де продовжив свою діяльність як журналіст, історик, літературний критик⁷.

Ще одна публікація Лідії Шишманової з'явилася у 1918 р. в журналі «Наше минуле». Журнал «Наше минуле» заснований у 1918 р. в Києві, редактор – Павло Зайцев. Лідія поділилася спогадами про Антіна Ляхоцького (на прізвисько Кузьма), який працював в українській друкарні в Женеві, заснованій М. Драгомановим, та його стосунки з родиною Драгоманових⁸.

Антін Ляхоцький (1853-1918) народився в Житомирі в родині православного священника. У березні 1878 р. прибув до Женеві, де і познайомився з М. Драго-

⁴ Шишманова-Драгоманова, Л. (1913), «Леся Українка: (лист з Софії)», *Рада*, Київ, 5 ноябр. (№ 253), С. 2.

⁵ НА БАН. Ф. 11к. Оп. 5. А.е. 282, л. 2. «Між полоненими Українцями в Болгарії. Софія», *Діло*, № 78, 1916. Підпис: Л.Ш.Д.

⁶ Якімова, А. (2019), *Болгарський період життя професора Михайла Драгоманова: Монографія*, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, Київ, 280 с.

⁷ Якімова, А. (2011), *Українці в Болгарії: філософія історичного буття (нариси)*, Софія, 103 с.

⁸ Шишманова-Драгоманова, Л. (1918), «Антін Ляхоцький (Кузьма): (спомин)» / *Наше минуле: журнал історії, літератури і культури*, Київ, Чис. 2, с. 148-151.

мановим, який цього ж року заснував «Українську друкарню». Кузьма був єдиним працівником друкарні, директором і коректором.

В українській емігрантській пресі найвагомішою публікацією Лідії Шишманової слід розглядати спогади про батька. Лідія неодноразово наголошувала, що вважає цю роботу справою свого життя. Спогади Лідії Шишманової про Михайла Драгоманова були опубліковані у 1922-1923 рр. в часописі «Наша Україна» (1922, ч. 13)⁹ (1923, ч. 6)¹⁰.

Громадсько-політичний та літературно-мистецький часопис «Наша Україна» виходив у 1922-1928 рр. в Празі. Його засновником і головним редактором був М. Шаповал. Це було одне з головних періодичних видань усієї української еміграції протягом 1922-1928 рр.

У 1935 р. український громадсько-політичний і літературно-мистецький тижневик «Тризуб» опублікував інформацію Лідії Шишманової про перебування в Софії Марії Омельченко¹¹.

«Тризуб» виходив у 1925-1940 рр. в Парижі. Заснований з ініціативи Симона Петлюри. Редакцію часопису очолювали члени уряду Української Народної Республіки В. Прокопович та О. Шульгин.

Подружжя Омельченків перебували в Болгарії у вересні 1935 р. Професор Григорій Омельченко займався дослідженням творчості Ю. Венеліна, а його дружина Марія вивчала жіночий рух і жіночу працю в Болгарії, маючи на меті висвітлити результати дослідження в монографії про слов'янську жінку.

Лідія Шишманова повідомила, що Марія Омельченко прочитала дві доповіді в Софії. Першу – в «Слов'янському Товаристві» про слов'янську жіночу пресу, другу – в болгарській секції Жіночої Ліги Миру й Свободи про соціальну діяльність жінок. Обидві доповіді викликали неабияку зацікавленість болгарок, а Лідія додала, що вони були також «доброю пропагандою української справи».

Цікавий початок повідомлення Лідії, де авторка говорить про ставлення болгар до українців, відштовхуючись від власного досвіду довгорічного проживання в Болгарії. На думку Лідії на українське питання і українську національність болгар дивились «як на щось штучне», при цьому побіжно зауважила, що «передвоєнне русофільство в Болгарії значно зменшилось після війни». Лідія вважала, що саме через відсутність інформації про Україну та зв'язків болгар з українцями, серед болгар були такі, які думали, що Україна – «це вимисел кількох професорів, головню мого батька». Лідія зізналася, що багато років страждала морально від насмішливих поглядів болгар при згадці про Україну, а її протести не мали жодного впливу, тому що вона «дочка саме того Драгоманова, що вдумав Україну».

Лідії Шишмановій було надзвичайно приємно, що в особі Марії Омельченко болгар побачили «інтелігентну жінку, яка виросла на рідній землі», і їм припав до душі її патріотизм і щирість.

⁹ Драгоманова-Шишманова, Л. (1922), «Зі споминів про М. Драгоманова» / *Нова Україна*, Прага, № 13/15, с. 35-44.

¹⁰ Драгоманова-Шишманова, Л. (1923), «Зі споминів про М. Драгоманова» / *Нова Україна*, Прага, № 6, с. 70-80.

¹¹ Шишманова-Драгоманова, Л. (1935), «Ліст із Софії» / *Тризуб*, Париж, 24.XI.1935. Рік XI. Чис. 46 (500), с. 12-13.

5. Висновки. Аналіз журналістичної спадщини Лідії Шишманової дає підставу стверджувати, що її журналістична творчість була багатогранною. Зокрема, своїми українськими публікаціями Лідія Шишманова зробила неocenний внесок в історію української журналістики. Тематика проаналізованих текстів, в основному, мемуарна, що зумовило постійну зацікавленість дослідників. Лідія Шишманова друкувалася в українських періодичних виданнях в Києві та Львові і українських емігрантських виданнях в Празі і Парижі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Драгоманова-Шишманова, Л. (1922), «Зі споминів про М. Драгоманова» / *Нова Україна*, Прага, № 13/15, с. 35-44.
2. Драгоманова-Шишманова, Л. (1923), «Зі споминів про М. Драгоманова» / *Нова Україна*, Прага, № 6, с. 70-80.
3. Научен архив на Българска Академия на науките. Фонд «Иван Шишманов» (далі – НА БАН). Оп. 3. А. е. 1960 [1911], л. 34. ПК. 7.VIII.911.
4. НА БАН. Ф. 11к. Оп. 5. А. е. 282, л. 1. «Мораль Великих сил. Лист з Болгарії», *Рада*, № 76, 1912. Лідія Шишманова-Драгоманова.
5. НА БАН. Ф. 11к. Оп. 5. А. е. 282, л. 2. «Між полоненими Українцями в Болгарії. Софія», *Діло*, № 78, 1916. Підпис: Л.Ш.Д.
6. Шишманова-Драгоманова, Л. (1912), «М. Драгоманов в “Меєр»овому «Conversations Lexicon», *Рада*, Київ, 30 марта (№ 72). С. 2.
7. Шишманова-Драгоманова, Л. (1913), «Леся Українка: (лист з Софії)», *Рада*, Київ, 5 ноябр. (№ 253). С. 2.
8. Шишманова-Драгоманова, Л. (1918), «Антін Ляхоцький (Кузьма): (спомин)» / *Наше минуле: журнал історії, літератури і культури*, Київ, Чис. 2, с. 148-151.
9. Шишманова-Драгоманова, Л. (1935), «Ліст із Софії» / *Тризуб*, Париж, 24.XI.1935. Рік XI. Чис. 46 (500), с. 12-13.
10. Якімова, А. (2019), *Болгарський період життя професора Михайла Драгоманова: Монографія*, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, Київ, 280 с.
11. Якімова, А. (2011), *Українці в Болгарії: філософія історичного буття (нариси)*, Софія, 103 с.

REFERENCES

1. Dragomanova-Shishmanova, L. (1922), “Zi spomyniv pro M. Dragomanova» / *Nova Ukraina*, Praha, № 13/15, p. 35-44.
2. Dragomanova-Shishmanova, L. (1923), “Zi spomyniv pro M. Dragomanova» / *Nova Ukraina*, Praha, № 6, p. 70-80.
3. The Scientific Archive of the Bulgarian Academy of Sciences (SA-BAS), Fund 11k «Ivan Shishmanov». In. 3. A. u. 1960 [1911], p. 34. PC. 7.VIII.911.
4. The Scientific Archive of the Bulgarian Academy of Sciences (SA-BAS), F. 11k. In. 5. A. u. 282, p. 1. «Moral Velykyh syl. Lyst z Bolgarii», *Rada*, № 76, 1912. Lidia Shishmanova-Dragomanova.

5. The Scientific Archive of the Bulgarian Academy of Sciences (SA-BAS), F. 11k. In. 5. A. u. 282, p. 2. "Mij polonenymy Ukraintziamy v Bolgarii», *Dilo*, № 78, 1916. Pidpys: L.Sh.D.
6. Shishmanova-Dragomanova, L. (1912), "M.Dragomanov v "Meyer»ovomu «Conversations Lexicon», *Rada*, Kyiv, 30 marta (№ 72). P. 2.
7. Shishmanova-Dragomanova, L. (1913), "Lesia Ukrainka: (lyst z Sofii)», *Rada*, Kyiv, 5 noiabr. (№ 253). P. 2.
8. Shishmanova-Dragomanova, L. (1918), "Antin Liahotzkyi (Kuzma): (spomyn)» / *Nashe mynule: Journal of history, literature and culture*, Kyiv, N. 2, p. 148-151.
9. Shishmanova-Dragomanova, L. (1935), 'List iz Sofii» / *Trident*, Paris, 24.XI.1935. Year XI. N. 46 (500), p. 12-13.
10. Yakimova, A. (2019). *The Bulgarian period of the life of Professor Mykhailo Dragomanov: Monograph*, M.Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the NAS of Ukraine, Kyiv, 280 p.
11. Yakimova, A. (2011). *Ukrainians in Bulgaria: a philosophy of historical existence (essays)*. Sofia, 103 p.

LIDIA SHISHMANOVA'S JOURNALISM IN UKRAINIAN AND EMIGRANT PERIODICALS

Antonina Iakimova

Union of Ukrainian Organisations of Bulgaria,

Tsyrnook Str., 5, ap. 9, 1422, Sofia, Bulgaria

e-mail: ds.sofia@abv.bg

<https://orcid.org/0000-0002-4229-4372>

The main objective of the study is to analyze the Ukrainian journalistic heritage of Lidia Shishmanova. For the first time, Lidia Shishmanova's publications in the Ukrainian periodicals «Rada», «Dilo», «Our Past» in 1912-1918 in Ukraine and in the Ukrainian emigrant publications «New Ukraine» and «Trident» in 1922-1935 in the Czech Republic and France are separately studied.

The results of the research claim that Lidia Shishmanova's journalistic creativity was multifaceted. In particular, Lidia Shishmanova an invaluable contribution to the history of Ukrainian journalism with her Ukrainian publications. The subject of the analyzed texts are mainly memoirs and are dedicated to such prominent figures in the history of Ukraine as Mykhailo Dragomanov, Lesya Ukrainka and others. At the same time, were characterized the periodicals where Lidia Shishmanova was published (Kyiv, Lviv, Praha, Paris).

Keywords: Lidia Shishmanova; Ukrainian journalism; emigrant periodicals; memoirs.